

ELNÖKI MEGNYITÓ.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság VI. rendes közgyűlésén. —

Tisztelt Társaság!

A nemzeti politika és a nemzeti irodalom egymásra utaltságát és kapcsolatát senki se példázza és képviseli jobban a magyar nép és a magyar szellem történetében, mint Zrinyi Miklós, a kiváló hadvezér; a XVII. századbeli Magyarország jeles államférfia és nagy költője, aki az «élő magyar»-t «emésztő tűz»-ként fenyegető nagy veszedelemre oly lélekbemarkolóan rámutató erőteljes szövegében, a «*Török Áfium*» elleni politikai röpiratában éppen annyira nagy írónak, a lendületes és fordulatos, kemény és magyaros irodalmi prózát megteremtett Pázmány méltó tanítványának mutatkozik, mint amennyire nagyszabású politikusra vall benne legnevezetesebb költői alkotása, hatalmas éposza, a «*Sziget Ostroma*».

Hogy a most folyó esztendőben Zrinyi születésének háromszázados fordulójához érünk — ez a körülmény magában véve csak külsőséges alkalom arra, hogy Zrinyiről, az ő költői s államférfiúi egyéniségéről és munkásságáról, céljairól és sikereiről megemlékezzünk. De a vele, s pályája törekvéseivel, küzdelmeivel és tanulságaival való foglalkozásnak belső alkalmosságai is megvan, úgy politikai életünk, mint irodalmi munkásságunk különben is egymásba fonódó érdekei szempontjából.

Kétségtelen, hogy az irodalom elsősorban mindig korának tükörképe. Az irodalmi alkotásokban az eleven erővel áramló jelennek vágyai szólalnak meg s annak aggodalmai nyernek bennök hangot, és koruk eszméi csendülnek ki belőlük még akkor is, ha tárgyért a múltba nyúl, vagy ha a jövő képeit igyekeznek festeni a költő — aki leküzdhetetlen hatása alatt áll korának.

Zrinyi nagy époszában — mit felfogása, szerkezetének és jellemrajzában kiválósága, verselésének nehézkes volta ellenére is, minden időkre híres költői alkotássá tett — bár tárgyát a múltból veszi is a szerző, első sorban szintén korának szelleme érvényesül: E kor törté-

netének irányításában — az alkotmányért vívott küzdelmek mellett — két tényező különösen nagy szerepet játszott: egyrészt az az európainak mondható erős szellemi mozgalom, amely Spanyolországból kiindulva, a reformáció diadalmas küzdelmeit nyomon követte s hazánkban is mint a magára és veszedelmére eszmélt katolicismus visszahatása, hamarosan jelentékeny erőre kapott és a XVII. század történetére a katolikus egyház sikeres helyreállításának letörölhetetlen bélyegét nyomta; másrészt pedig a még mindig fenálló török uralom miatti szenvedés és megalázás nyomán az idegen járom lerázására irányuló nemzeti vágy és küzdelem.

A Zrinyi századának ez a két erős mozgalma — az ellen-reformáció és az ozmán elleni védekezés — szülte és formálta meg a költő-hadvezér lelkében a nagy époszt és tette azt jellegzetesen katolikus felfogásúvá és erőteljesen nemzeti irányúvá egyaránt. Alap-gondolatának magva, amire Beöthy Zsolt oly érdekesen világított

— hogy t. i. ha az egyén, a maga lelkiüdvösségét biztosító jó cselekedeteken túl jót tesz, azt már Isten mások megváltására fordíthatja — a megváltás egyetemes keresztyén hitén túlmenőleg különlegesen katolikus jellegű. De e vallásos alapeszmébe szorosan belekapcsolódik a XVII. század nemzeti politikájának egyik legfontosabb vezéreszméje. Mert mikor az éposz azt hirdeti, hogy Szigetvár XVI. századbeli hőségnek önfeláldozása eloszlatta Isten haragját az egyedül üdvözítő katolicismustól elszakadt bűnös magyar nemzet fejről: akkor a költő-állaniférfi irodalmi úton a maga korára akar politikailag hatni, s a XVII. század magyarjának lelkéhez szól, kinek nyakán még mindig ott a török iga, a maga lenyűgöző és lealázó súlyával, s kit erős hittel biztat, hogy a megváltott magyar nemzet most már igazán leküzdheti a legnagyobb nemzeti veszedelmet, a török uralmat, s kivívhatja a haza földjének teljes felszabadítását.

A szellemi világrámlatok. — mint amilyen a katolikus visszahatás is volt. — melyek az irodalom s a művelődés egyéb eszközeinek közvetítésével hazánkba is elértek, nemzetközi jellegüket nálunk általában mintegy levetkezve, mindig erős nemzeti színezetet nyertek, s nemcsak nem szegődtek ellenségeivé a nemzeti gondolatnak, hanem inkább nemzeti célokat tűzve ki, egyenesen a nemzeti irányú művelődésnek és megerősödésnek váltak előmozdítóivá és biztosítóivá. Gondoljunk csak a renaissance-nak olasz földről áradó fényére, melynek özőnében ragyogva áll Hollós Mátyás alakja, azé a királyé, aki a renaissance-fejedelmek legjellegzetesebb példányképe volt s egyben nekünk legnemzetibb uralkodónk. Vagy utaljunk a reformációra, mely német földön sarjadt, s mely hatalmas mozgalom nálunk lelkeket és elméket magával ragadva — egyenesen a magyar nyelvű irodalom

megteremtésére s a magyar alkotmányt védő bástyák legerősebbjeinek építésére vezetett, mindkét irányban nem egy felekezetnek különleges, hanem az egész nemzetnek egyetemes érdekeit szolgálva. Az ugyan-csak külföldről indult ellenreformáció — melyre már imént utaltam — határainkon szintén magyar ügyé vált s nemzeti nyereségeket hozott a magyar művelődésnek, hiszen két nagy hősét: Pázmányt és Zrinyit, méltón fogjuk irodalmunk legnagyobb büszkeségei közt emlegetni mindenkor. A felvilágosodásnak XVIII. századbeli nagy mozgalma — melyet francia írók és bölcselek indítottak meg nálunk, a sok küzdelemben kifáradt nemzeti szellem elernyedése és hosszú pihenése után. » Voltaire fényes szelleménél lángragyult Bessenyei György fellépésétől számítva, a magyar nemzeti irodalom újjászületését eredményezte. És mikor a XIX. század második negyedében Európa egészének nyugoti részén felsütött a demokratikus világfelfogás ragyogó napja — e hatalmas fényforrás sugarait a mi nagy költőink: Tompa, Petőfi és Arany, a maguk lelkén áterezstve, nem adtak-e nekik olyan szint és irányt, s nem gazdagították-e gondolataik fényének és érzéseik melegének olyan erejével, hogy e sugarak nyomán nem nemzetközi szintű irodalom támadt, hanem a nép-nemzeti költészet aranykora köszöntött be, hatalmas tényezőjeként a nemzeti állam és társadalom demokratikus átalakulásának.

A világ összes irodalmi közt talán egy sincs, melyben a nemzeti dicsőség és gyász, a hazafiúi öröm és keserv olyan igazán a lélek mélyéből jövő hangon szólalt volna meg, mint a magyarban. A mi irodalmunk valóban olyan, mint egy hatalmas Aeol-hárfa: már a levegőben kavargó gondolatok legkisebb szellője is megrezegteti húrjait s hangot csal ki belőlük, de ezek a hangok mindig a magyar érzés és magyar felfogás alaphangjához igazodó harmóniában zengenek, akár hazai földön támadt a húrjaiba csapó szél, akár pedig határainkon túlról zúg felénk. Így lett irodalmunk minden történelmi és politikai eseménynek bejelentőjévé vagy szószólójává, részesévé vagy hirdetőjévé, előkészítve vagy támogatva, keresztülvive vagy nyomon követve őket, a hazafias közérzés és nemzeti közszükséglet irányában.

A XX. század új szellemi világáramlatnak, a radikálizmusnak szárnyain érkezett. Ez az áramlat már nemcsak formája és színe, hanem tartalma és lényege szerint is nemzetközi, mely a történelmi fejlődés eddigi törvényeivel sokban ellenkező, a felforgatásra szánt államokkal s a megbontásra ítélt nemzetekkel szemben a fajokat és népeket akarja előtérbe tolni, hazafiak helyett világpolgárokat keres, s kigúnyolja és elpusztítani kész a nemzeti érzések és gondolatok talán régi szabású, de erős és tisztos sziklavárait, hogy romjaikra az emberi modern-eszmék hívalgó felhőkarcólóit és ingatag légvárait

építse. E világfelfogás a politikai élet megnyilvánulásaiban nemzetközi és szélsőséges elveknek hirdetője, társadalmi téren az erkölcsök meglazulására, sőt elfajzására vezet. — az irodalom vizein pedig. mindezekkel kapcsolatban, a hanyatlás zátonyai és posványai felé evez. E világfelfogás híveinek veszedelmesen erjesztő és bomlasztó célzatai tetszetős jelszavakba burkolóznak: gondolatszabadság és emberiség, egyéniség kultusza és egyenlőség — nekik csak cégerül szolgálnak az eddigi világrend megbontására, holott ez irányelvek igazában mint az emberi gondolkodásnak leghatalmasabb vívmányai, a történelmi fejlődés során nemzeti államokba szervezkedett népeknek legnagyobb és legféltettebb kincsei, s éppen azért nem lenne szabad, hogy nemzetközi kufárok bitor kezére jussanak.

A nemzeti érzés háttérbe szorulása, s a nemzetközi színezetű radikálizmusnak előnyomulása politika és irodalom terén — ez a mi XX. századbeli nagy veszedelmünk, talán nagyobb a már szerencsére végvonaglásban vergődő véres háborúnál, fegyveres ellenségeink támadásánál, amely méltán féltett testi és anyagi s erkölcsi és művelődési javainkban is igaz — rettenetes pusztítást végzett, de melyet már elmondhatjuk — diadalmasan megvívunk s veszteségeinket erőink további megfeszítésével és Isten segítségével majd pótolhatjuk, részben pedig helyrehozhatják az utánunk jövő nemzedékek. De a nemzetközi radikális világráramlat, mely irodalmunk és politikai életünk anyai értékes, sokszor tagadhatatlanul jóhiszemű munkását ejtette meg vagy hajtotta tévedésekbe, szellemi ragály útján úgyis olyan mérget lop a lelkekbe és szívekbe, hogy az ellen védekezni is, és az e mérgezés nyomán támadt bajokat orvosolni is nehezebb. Ez a kétségtelenül elég erős áramlat, míg világjáró útjában sok port és szemetet felkavart. éltető napfényt és termékenyítő erőt nem hozott a magyar földre. Irodalmunk s vele és részben általa társadalmunk rettentően kezdenek «modernizálódni», a szónak rosszabb értelmében: felejtik, ki is gúnyolják, sokszor szégyenlik is a multat, a nemzeti hagyományokat, a hazafiúi érzéseket. Legújabb lyránk hol szenvedő és mesterkéltséggel, hol csúf és érthetetlen hangzavarából csak néha-néha zendül ki az egészséges büszke magyar lélek mélyéből fakadó meleg akkord. s e bántó zajban szinte csak elvétve hangzik a nemzeti érzés fájdalma és jogos aggodalma; elbeszélő irodalmunk néhány régebbi. s egy pár hozzájuk méltó új jelese őrzi csak s követi a magyar regény- és novella-írás nagyjainak dicsőséges hagyományait, míg mellettük a selejtes és ízléstelen, szellemben nemzetietlen s nyelvben magyartalankönyvek özönében elszomorítóan tűnik fel a mai magyar irodalom s a benne tükröződő társadalom állapota; színpadjainkon csak ritkán látjuk felvonulni történelmi multunk nagy alakjait s eseményeit, s a

jelenkori igazi magyar élet sajnosan ritkuló képviselői is alig juthatnak ott szóhoz, a még egészen ki sem forrott s máris fajulásnak indult társadalom mindjobban szaporodó figurái mellett, akik szellemben és érzésben, modorban és nyelvben csak paródiái a magyarságnak.

Jó ezekre nekünk figyelünk, tisztelt Társaság, mert hiszen a mi feladatainknak nem utolsója az élő irodalom szemmeltartása, a mai irodalom jelenségeinek fejtegetése és magyarázata, napjaink irodalmi termékeinek bírálata s értékük megállapítása, valamint vizsgálata annak, — a kortárs sok tekintetben kedvező helyzetéből, — hogy az irodalom alkotásaiban mennyiben érvényesül a kor hatása és viszont, hogy a kor politikai és társadalmi eseményeinek kialakulásában mi szerepe van az irodalomnak? Feladatainknak erre a körére én — töredékes eszmefuttatásom szűk keretében — természetesen csak éppen rámutathatok, fontosságukat azonban erősen hangsúlyoznom kell, abból a kettős szempontból, hogy korunk irodalmának alapos ellenőrzésével s tüzetes bírálatával talán kedvezően hathatunk írókra és közönségre egyaránt, s másrészt az utánunk jövő irodalomtörténész nemzedékek munkáját is rendkívül megkönnyítjük. A történetírói tárgyilagosság — ez természetesen az irodalomtörténészeket is kötelezi — a ma irodalmára nézve talán jobban meglesz majd a következő korszak irodalomtörténet-íróiban, kiket személyes rokon- és ellenézés kevésbé fog elfogulttá tenni s ezzel tévedésbe vagy éppen igazságtalanságra vinni, s akik előtt — mikor a mi korunk irodalmát értékelik és magyarázzák — már megnyílt a történeti távlat és munkájukat elmúlt idők ünnepies csendje segíti elő. De viszont a közvetlenség, ami a kortárs megfigyelésén rajta van, az a közelség, melyből korunk íróit és munkásságukat a legparányibb, messziről nem is látható vagy idővel el is enyésző aprólékosságaikkal együtt figyelhetjük, a bentélés abban a korban, mely az irodalmi munkát szüli, vagy melyet az irodalom irányít, — ezek mind olyan előnyök, amelyekkel a későbbi nemzedék a mi korunkra vonatkozólag nem rendelkezhetik, s így a maga irodalomtörténetírói munkásságának alapossága, biztossága és hitelessége érdekében a mi vizsgálatainkra, megfigyeléseinkre és megállapításainkra okvetetlenül szüksége lesz.

Nekünk tehát, — amellet, hogy irodalmunk multjának kutatása és magyarázása, letúnt korok irodalmi termékeire vonatkozólag az anyag rendezése és feldolgozása legelső kötelességünk s tulajdonképeni hivatásunk, — azért, ismétlem, mellőzhetetlen feladatunk a jelen korral való odaadó foglalkozás és pedig természetesen nemcsak az irodalmi művekkel, mint esztétikai termékekkel, hanem — éppen az irodalmi, politikai és társadalmi viszonyok kölcsönhatására tekintettel — a kort mozgó eszmékkal való foglalkozás is, amint azok az

irodalomban tükröződnek s amint ezeket az eszméket az irodalom szüli vagy vezeti.

Ezért igen nagy hiánya napjainknak, hogy nincs rendszeres és tüzetes irodalmi kritika, mely tiszta szándékkal és tisztánlátó szemmel, a nemzet igazi érdekei iránt helyes érzéssel s kéréllhetetlen szigorúsággal gyomlálná nemzeti irodalmunk egész határában az elhatalmasodott gatz, metélné a fattyú-hajtásokat, irtaná az élődi és mérges növények ezreit. A mi folyóiratunk tagadhatatlan szolgálja ezt a célt is, de a dolog természeténél fogva más feladatokat is kell teljesítenie, s az említettem feladatnak megoldására se helye, se ideje, se módja nincs. Egy kritikai szerv különben nem is igen lenne elegendő. Jó lenne ugyan, ha támadna egy kizárólag irodalmi kritikával foglalkozó, a legjobb erőket, az irodalom nemzeti jellegén csüggő s nemzeti feladatát átértő, tehetséges és tanult, komoly és bátor kritikusokat maga körül egyesítő kritikai lap, de igazi hatást közvetlenül az irodalomra, s közvetve az egész közéletre csak akkor lehetne elérni, ha több, már meglévő folyóirat és különösen, ha nagyobb napilapjaink is az eddiginél sokkal nagyobb súlyt vetnének — és sokkal több komolysággal — az irodalmi műveknek helyes szempontokból való, az esztétikai mellett a nemzeti szempontra is ügyelő, beható bírálatára.

A rendszeres, komoly és szigorú kritika megmutatna, hogy a mai magyar irodalom nem is kis részének semmi köze az igazi magyarsághoz, amely felfogásában bölcsen tartózkodó és józanul haladó, erkölcsi érzésében tiszta és szigorú, természetében komoly és büszke, s ráolvashatná a kritika modern íróink igen nagy részére a rettenetes vádat, hogy kerékbe török s megcsúfolják sajátlagosságokban gazdag, zengzetes nyelvünket, melynek hagyományait őrizni és kifejező szépségeit fejleszteni régen egyenes és szent kötelességnek tartotta az irodalom. S ha Gyulai már egy negyedszázaddal ezelőtt arról panaszkodott, hogy «a nyelv tisztasága . . . kevésbé eszményünk, mint volt ezelőtt évtizedekkel»* — akkor mit mondjunk mi ma, a nyelvrontás mind komolyabbá váló, kisebb-nagyobb mértékben legjobb íróinkat is megfertőző veszedelmének szomorú korszakában? Jól mondta az a felhívás, mit Társaságunk megalapítása érdekében hét esztendővel ezelőtt néhány társunk bocsátott ki, tudományszakunk munkásaihoz és barátaihoz, hogy «szellemi életünk minden ágában a történeti folytonosság tudatának ébrentartása s erősítése látszik legsürgősebb feladatnak». Ez a feladat mind komolyabbá és mind égetőbbé válik, ha nézzük és

* Gyulai Pál: Emlékbeszéd: II. 297.

figyeljük irodalmi, társadalmi és politikai életünk sok szomorú jelenségét, lidércfényekként felbukkanó jelszavát, a nemzeti szellemmel ellentétbe kerülő, s legéletbevágóbb érdekeinket veszélyeztető mozgalmait.

Ime, a világáramlat, melynek sodrába annyiszor került a magyarság erős bordájú hajója, de melynek erejét ez a gálya eddig mindig úgy tudta felhasználni, hogy a maga nemzeti fejlődése irányában haladjon előre — most, a nemzetközi radikálizmus képében — nemcsak nyugatról, mint eddig, hanem már keletről is támadva, — mintha kényekedve szerint ragadná el a hajót a magyar partoktól, a pusztulással fenyegető, tájtétköz, örvénylő vizek felé. A társadalmi fejlődés a szükséges kialakulás és az óhajtott megszilárdulás helyett — a bomlás és felborulás tüneteit mutatja, a politikai életben a nemzetközi lobogó alatt érkező világfelfogás könnyű prédának hiszi az egymásközt viszálykodó magyarság által képviselni hivatott nemzeti gondolatot, s irodalmunk is: nyelvben és érzésben egyaránt távolodik a nemzeti eszményektől, melyek pedig reánk magyarokra nézve a fennmaradás legerősebb biztosítékai közé tartoznak.

Minket itt, ebben a Társaságban, elsősorban természetesen az irodalom érdekel, melynek multját kutatnunk, jelenét figyelünk, jövőjét — behatásunkkal — biztosítanunk és irányítanunk kell. Politizálni a szónak mai, megszokott értelmében nem akarunk. De a nyelv és irodalom ügye Magyarországon elsőrendű politikum, vagyis nemzeti közügy volt mindenha, s kell hogy maradjon jövőre] is. Nyelvünk használatának s irodalmunk fejlődésének szabadságáért ma már küzdenünk nem kell, de igenis küzdenünk kell minden erőnkkel azért, hogy a rettenetes nyelvrontás el ne hatalmasodjék teljesen, s az irodalmi fejlődés helyes úton és módon, igazán nemzeti irányban történjék. Irodalmunknak haladnia kell a világgal — ki akarná ezt tagadni, vagy éppen akadályozni? De kapcsolatát erősen meg kell tartania a nemzeti érzésekkel és gondolatokkal, ha egyáltalában élni akar. Aki azt vallja, hogy elsősorban nem magyar hazafi, hanem világpolgár, s nem nemzeti író, hanem világgöltő kíván lenni, azzal vitázni nem érdemes, de harcolnunk ellene, a legélesebb fegyverekkel: kötelesség. Mai irodalmunknak — sajnos nincs meg a maga Zrinyije, de közéletünknek éppen úgy megvan ha más formában is — a maga nemzeti veszedelme, mint megvolt a Zrinyi századának. S a mai magyar irodalomnak éppen úgy kell küzdenie a mai veszedelem, a nemzeti közéletet minden vonatkozásában fenyegető nemzetközi radikálizmus ellen, mint ahogyan szembeszállt Zrinyi, a költő, a XVII. század nagy nemzeti veszedelmével, a hódító ellenséggel. Irodalmunkat ebben a küzdelemben lelkesíteni és irányítani — kötelességünk nekünk, irodalom-

történészeknek is. S azzal az óhajtással, hogy a hazafiúi kötelesség minél hívebb és minél kitartóbb teljesítése tekintetében minél többet tanuljunk a «Sziget Ostroma» és az «Áfium» halhatatlan írójától — és azzal a reménységgel, hogy a nemzet életereje és jobb belátása végre is diadalmaskodni fog a rántörő veszedelmen — a Magyar Irodalom-történeti Társaság VI. évi rendes közgyűlését megnyitom.

SZÁSZ KÁROLY.